

Елена РИЗОВА
Ѓорѓи ТОДОРОВ

УДК: 374.7.011.3-051:343.811-05
Изворен научен труд

ПЕДАГОГОТ ВО ПЕДАГОШКО-АНДРАГОШКАТА РАБОТА СО ОСУДЕНИ ЛИЦА ВО ПРОЦЕСОТ НА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

Кратка содржина:

Затворите претставуваат комплексно структурирани институции во кои осудените лица мора да поминат низ процес на ресоцијализација – насочен процес на преобразување и рехабилитација со цел успешно реинтегрирање во општеството. Овој труд ја разгледува теоретската и практичната улога на педагогијата и андрагогијата (образовната работа од страна на обучени едукатори во затворите) во програмите за ресоцијализација, повикувајќи се на меѓународни истражувања, како и на специфичниот контекст на Северна Македонија. Спроведено е истражување со комбиниран методолошки пристап, кое вклучува анкетирањена 100 осудени лица, како и длабински интервјуа со затвореници и вработени, со цел да се процени како образовните активности и педагозите, односно андрагозите влијаат врз рехабилитацијата. Квантитативните резултати покажуваат дека учеството во затворското образование е поврзано со подобрена самоперцепција и оптимизам во однос на реинтеграцијата, додека квалитативните наративи откриваат лични трансформации кои произлегуваат од можностите за учење и менторство. Педагозите во затворите играат клучна улога во процената на индивидуалните потреби, дизајнирањето на прилагодени образовни планови, мотивирање на осудениците и посредување при справување со предизвиците на затворската средина. Овие сознанија водат кон препораки за корекциска политика – вклучително и унапредување на образовната инфраструктура, специјализирана обука на кадарот и меѓуинституционална соработка – со цел да се зајакне процесот на ресоцијализација и да се поддржи успешното враќање на осудените лица во општеството.

Клучни зборови: ресоцијализација, затворско образование, педагогија, андрагогија, образование на возрасни, реинтеграција.

Вовед

Ресоцијализацијата претставува процес на повторна едукација и рехабилитација на сторителите на кривични дела со цел тие да се вратат во општеството како граѓани кои ги почитуваат законите. Целта не е само усогласување со правилата, туку и внатрешна промена на вредностите, ставовите и вештините што го намалуваат ризикот од повторно сторување на кривични дела. Остварувањето на таква промена е особено тешко, особено во затворска средина. Затворите често се опишуваат како „тотални институции“ кои ги изолираат лицата од нормалниот општествен живот и воведуваат строги рутини, што може да го попречи личниот развој. Осудените лица, исто така, се соочуваат со стигма – како во затворот, така и по нивното ослободување – изразена преку ставови како „еднаш криминалец, засекогаш криминалец“, што ја поткопува нивната самодоверба во однос на можноста за трансформација. Многу од нив имаат длабоко вкоренети однесувања и светогледи оформени од криминални супкултури или лични трауми, што ги прави отпорни на традиционалните пристапи. Ефективната ресоцијализација, оттаму, мора да ги надмине и институционалните ограничувања на затворот и личните бариери на сторителите.

Современата казнено-поправна практика препознава дека само изолацијата не претставува рехабилитација, туку неопходни се проактивни интервенции за да се поттикне позитивна промена. Тука се вклучуваат психолошкото советување, стручната обука, работните задолженија, рекреативните активности и пред сè, образованието. Образованието сè повеќе се смета за столб на рехабилитацијата – ги надминува дефицитите во знаење и вештини, воспоставува просоцијални навики и може да им даде на осудените конструктивна цел за време на казната. Истражувањата и меѓународните стандарди потврдуваат дека пристапот до образованието во затворите придонесува за подобри резултати по ослободувањето (Council of Europe, 2020; UNESCO, 2015). Многу сторители влегуваат во затвор со ниско ниво на формално образование или писменост, фактори кои го зголемуваат ризикот од рецидив. Подобрувајќи го нивниот човечки капитал и самовредност преку учење, затворите можат подобро да ги подготват за реинтеграција. Истовремено, ограничените ресурси (како пренатрупаност и недостиг од кадар) во системи како на Република Северна Македонија, значат дека еден едукатор може да биде одговорен за над сто осудени лица, што сериозно ја ограничува индивидуализираната работа. Податоците говорат дека кога осудените се оставени без активности, често се впуштаат во негативно „неформално учење“ од останатите осудени лица, што ги зајакнува криминалните ставови. И покрај овие предизвици, рехабилитацијата останува неопходна: доколку затворите не придонесат за унапредување на капацитетите на осудените лица, општеството ќе го сноси товарот кога тие ќе рецидивираат. Дури и делумен успех во нивната реедукација е подобар од никакво дејствување. Со други зборови, ресоцијализацијата е

сложен процес кој вклучува правни, социјални и педагошки димензии. Во тие рамки, образованието се издигнува како клучен столб на рехабилитацијата на глобално ниво.

Улогата на образованието во ресоцијализацијата

Образованието е широко признато како камен-темелник на рехабилитацијата на затворениците. Повеќето сторители имаат ниско образовно ниво или вештини, што придонесува за нивна подоцнежна невработеност и рецидивизам. Обезбедувањето можности за учење во затворот им помага на затворениците да го изградат и унапредат својот човечки капитал и просоцијални навики, зголемувајќи ги нивните шанси за живот кој се базира на почитување правила по ослободувањето. Меѓународните стандарди (на пр., Европските затворски правила) налагаат сите затвореници да имаат пристап до образование, но во пракса ресурсите често се ограничени. На пример, во Република Северна Македонија, формалните програми за образование во затворите престанаа да постојат во последните дваесетина години, оставајќи многу затвореници без работа – пропуштена можност за позитивна интервенција. Сепак, нашите наоди и глобални истражувања покажуваат дека кога затворениците се вклучуваат во образовни активности (без разлика дали се формални часови или неформални работилници и обука), тоа може да ја зголеми нивната самоверба, да им овозможи корисни вештини и да инспирира надеж за подобра иднина. На овој начин, образованието служи како клучен столб на процесот на ресоцијализација.

Улогата на педагозите и андрагозите во корекциското образование

Во Северна Македонија (како и во многу други земји), затворите ангажираат посебни образовни експерти – педагози и андрагози – како дел од рехабилитациониот тим. Овие професионалци извршуваат почетна проценка на секој новоосуден и развиваат индивидуализиран план за образовни и терапевтски активности, со цел да се адресираат факторите кои довеле до криминалното однесување (Ковилоски и др., 2020). Потоа, тие ја надгледуваат и поддржуваат вклученоста на осуденото лице во програмите, обезбедуваат индивидуално советување и менторство и го мотивираат за ангажман во позитивни активности.

Во пракса, затворскиот педагог мора често да игра повеќе улоги: наставник, советник, ментор на специфичен случај и застапник. Ефективните едукатори воспоставуваат доверба и работен однос со осудените, прилагодувајќи го пристапот кон секој поединец и користејќи мотивациски техники за поттикнување напредок. Сепак, нивната ефективност е ограничена од високата бројност на осуденици и ограничените ресурси – во испитува-

ниот затвор, еден педагог е одговорен за над 100 осудени лица, што сериозно ја ограничува можноста за индивидуална поддршка.

И покрај овие ограничувања, многу осудени лица ја препознаваат и ја вреднуваат улогата на педагогот во нивниот живот. Посветен едукатор кој верува во потенцијалот на осуденото лице може да го инспирира да започне со образовен процес и лична промена, што јасно укажува на клучната улога што ја играат овие стручњаци во процесот на ресоцијализација.

Методологија и анализа на добиените резултати

Истражувањето за потребите на овој труд е спроведено во казнено-поправна установа со средно ниво на обезбедување во Северна Македонија, користејќи комбиниран методолошки пристап. Квантитативните податоци беа собрани преку анкета спроведена со 100 осудени мажи на возраст од 21 до 60 години. Анкетата опфати прашања за нивното образовно минато, учеството во затворски програми и ставовите кон рехабилитацијата.

Квалитативните податоци беа прибрани преку полуструктурирани интервјуа со 15 осудени лица (подгрупа од анкетираниите) и 5 членови на персоналот (3 педагози, 1 психолог и 1 андрагог, ангажиран екстерно). Анкетните податоци беа анализирани преку дескриптивна статистика и компаративни анализи – на пример, споредба помеѓу затвореници кои учествувале во образовни програми и оние кои не учествувале. За статистичките анализи беа користени *t*-тестови (за континуирани променливи) и χ^2 -тестови (за категоријални променливи), а исто така беа пресметани и корелации (Пирсонов коефициент) за да се утврди поврзаноста помеѓу интензитетот на учество и ставовите кон рехабилитацијата. За статистичката значајност се користеше ниво $p < 0.05$.

Интервјуата беа транскрибирани и кодирани за идентификување на клучните теми. Квалитативните сознанија овозможуваат подлабоко толкување на квантитативните резултати, овозможувајќи пополнување на сликата за тоа како образовните активности влијаат врз процесот на ресоцијализација.

Во анализата на квантитативните податоци од анкетата беа применети дескриптивни и инференцијални статистички методи. Дескриптивната статистика (средни вредности, фреквенции, проценти) беше искористена за да се прикажат одговорите на испитаниците. Табелата подолу прикажува избрани анкетни тврдења и процентот на осудени лица кои се согласиле со нив (одговор „се согласувам“ или „во целост се согласувам“ на скала од 1 до 5).

Табела 1: Избрани резултати од анкетата за ставовите на осудени лица кон затворското образование (N=100)

Анкетно тврдење	% Согласност (4 или 5 од 5)
Образованието во затвор е важно за мојата реинтеграција во општеството.	92%
Лично сум заинтересиран да посетувам образовни програми овде.	78%
Сметам дека постојат доволно образовни можности за мене.	25%
Верувам дека вештините што ги учам во затвор ќе ми помогнат да не рецидивирам.	80%
Затворскиот педагог/едукатор ме поддржува во мојот личен развој.	85%

Извршена е и споредба меѓу подгрупи, односно затвореници кои учествувале барем во една образовна програма и оние кои не учествувале, врз основа на клучни индикатори (на пример, оптимизам за реинтеграција, самооценета лична промена). За тоа беа применети t-тестови и χ^2 -тестови, а дополнително беа пресметани и корелации помеѓу степенот на учество (мерено преку број на програми или часови неделно) и ставовите кон рехабилитацијата. Нивото на значајност беше поставено на $p < 0.05$.

Резултатите открија силен интерес за образование меѓу осудените лица, но истовремено и незадоволство од достапноста. Дури 92% од испитаниците се согласија дека образованието е важно за нивната реинтеграција, а околу четири петтини веруваат дека стекнатите вештини ќе им помогнат да избегнат повторно сторување на кривични дела. Истовремено, само 25% изјавија дека имаат доволно можности за учество во образовни активности. Ова укажува на значајна непокриена потреба за учење.

Оние кои учествувале во образовни програми пријавиле пооптимистички ставови за иднината и повисока самоперцепција во споредба со оние кои не биле вклучени. Тие изразија поголема верба во можноста за вработување и живот без криминал по ослободувањето.

Особено значајна е улогата на педагозите: 85% од осудените изјавиле дека нивниот педагог бил поддржувачки во нивниот процес на личен развој. Всушност, тие ги оцениле педагогот/едукаторот како најзначаен извор на поддршка во затворот, веднаш по семејството. Ова укажува дека, и покрај ограничените ресурси, посветениот кадар има суштинско влијание врз процесот на ресоцијализација.

Квалитативните интервјуа дадоа длабинска перспектива на квантитативните резултати. Многу осудени лица ја опишаа образовната ак-

тивност како пресвртна точка во нивниот затворски живот. Еден од нив се вклучил во курс за писменост само за да може да ѝ напише писмо на својата ќерка, но подоцна, стекнувајќи самодоверба, се запишал и на обука за занает. Друг долгогодишен осуденик изјавил дека курсот за претприемништво и охрабрувањето од инструкторот првпат му овозможиле да замисли живот без криминал. Овие сведоштва покажуваат дека учењето може да поттикне нова, просоцијална идентификација.

Вработените го потврдија истото: еден затворски психолог забележал дека активните учесници во часовите покажуваат подобро поведење и оптимизам, делумно затоа што не сакаат да го изгубат местото во посакуваната програма.

Интервјуата покажаа и дека педагогот често дејствува како ментор. Многу осудени признале дека без постојаното охрабрување од педагогот, не би се вклучиле во програмите. Педагозите ја добивале довербата од осудениците преку покажување интерес за нивните хобија или таленти, за по тоа да ги насочуват кон конструктивни активности (на пример, уметничка работилница). Овој индивидуализиран пристап, базиран на взаемна почит се покажал како успешен, особено кај скептичните учесници. Како што истакна еден вработен: „Возрасен затвореник не можете да го присилите да учи, но можете трпеливо да го мотивирате додека самиот не донесе одлука.“

Сепак, покрај постигнатиот успех, беа идентификувани сериозни пречки. На структурно ниво, недостатокот на континуитет во програмите се покажа како голем проблем. Некои курсеви се прекинати поради губење на надворешно финансирање или отсутност на инструктори, што ги разочарува учесниците. Вработените изразија фрустрација и поради преголеми административни обврски што ги одвлекуваат од образовната работа, што повторно ја нагласува потребата од повеќеброен кадар и системска поддршка.

На лично ниво, некои осудени лица избегнувале или прекинале со часовите од страв од неуспех или потсмев од останатите осуденици. Некои наведоа и психолошки состојби како депресија или анксиозност кои им го отежнуваат фокусот. Овие фактори покажуваат дека образованието мора да биде придружено со психолошка поддршка и зајакнување на самодовербата. Во неколку случаи, образовани затвореници доброволно им помагаат на други – организираат неформални читални или клубови за книги, со поддршка од персоналот. Овие мали иницијативи во голема мера придонесуваат за унапредување на атмосферата во затворот.

Можеме да заклучиме дека квалитативните наоди ја потврдуваат хипотезата дека образованието и кадарот што го спроведува може да бидат катализатори на лична промена, охрабрување и надеж кај осудените лица. Сепак, системските недостатоци и индивидуалните бариери често го ограничуваат опфатот и ефектот на овие напори.

Наодите од ова истражување ја потенцираат трансформативната моќ на образовните интервенции во затворите, додека истовремено откриваат значајни пречки кои го ограничуваат нивниот ефект. Силната поддршка за образованието од страна на затворениците е во согласност со поширокиот консензус дека образованието претставува клучна компонента во рехабилитацијата. Ова е во согласност со пристапот на унапредување на човечкиот капитал: обезбедувањето знаења и вештини за сторителите на кривични дела ги нивелира основните фактори на криминалното однесување, како што се невработеноста и социјалната исклученост, зголемувајќи ја веројатноста за живот без криминал по излегувањето.

Метанализата на Дејвис и соработниците (2013) покажа дека лицата кои добиле образовна поддршка во затвор имаат 43% помали шанси за рецидив во споредба со оние кои не учествувале во образовни програми. Иако ова истражување не се однесува на директно мерење на рецидивизмот, забележаните ставови и однесувања – поголем оптимизам и подобра самодисциплина кај учесниците – претставуваат индикативни мерки за подобри резултати по ослободувањето. Овие промени укажуваат дека образовниот ангажман може да биде пресвртна точка во животот на осудените, поттикнувајќи трансформација од криминален во просоцијален идентитет.

Овие резултати се усогласуваат со „теоријата за одложување“, која тврди дека за да престане со криминал, поединецот мора да развие нов наратив за себеси – како променета, продуктивна личност (Maguna, 2001). Искжите што ги добивме од истражувањето – во кои затворениците почнуваат да се гледаат себеси како ученици или работници, а не како „криминалци“ – го отсликуваат токму овој процес на реидентификација.

Високата почит што осудените ја искажуваат кон затворските педагози и андрагози ја истакнува важноста на релациската димензија на рехабилитацијата. Во многу случаи, токму личната врска со педагогот – нивната поддршка, доверба и мотивација – претставува пресуден фактор за вклучување во образовните активности. Овој наод е во согласност со литературата за т.н. „терапевтски сојуз“ во корекциските интервенции, каде што поддршката од страна на стручниот кадар може значително да ја зголеми ефективностa на програмите. За креаторите на политики, ова претставува јасна поука: не е доволно да се инвестира само во програмите, туку мора да се вложува и во луѓето – во професионалци кои поседуваат емпатија, стручност и способност за градење доверба.

Сепак, истражувањето открива и значаен јаз меѓу желбата за учење кај затворениците и реалните можности што им се достапни. Овој јаз помеѓу политичките декларации и практичната имплементација не е карактеристичен само за Северна Македонија – слични предизвици се присутни и во други затворски системи со ограничени ресурси. Иако Европските затворски правила и рамката за доживотно учење на УНЕСКО поставуваат

високи стандарди, нивната реализација зависи од финансиска и институционална поддршка.

Во анализираниот затвор, образовните програми беа спорадични и зависни од надворешни иницијативи, што укажува дека образованието сè уште не е интегрирано во затворскиот режим како основна услуга. Потребна е јасна стратешка определба, односно, образованието треба да биде третирано на исто ниво со безбедноста и здравствената заштита – како суштински дел од корекциската функција.

Дополнително, наодите потврдуваат дека принципите на андрагогијата како наука за образованието на возрасни – се од клучно значење. Затворениците се најмотивирани кога учењето е директно поврзано со нивните животни цели и перспективи по ослободувањето. Наспроти тоа, униформниот и најчесто користениот „одозгора-надолу“ пристап, води кон апатија и отпор. Интересно е што во затворот се појавуваат и неформални (иницирани од затворениците) групи за учење, што укажува дека кога ќе им се даде одговорност и автономност, тие можат да придонесат за позитивна затворска култура.

Многу осуденици нагласуваат дека образованието им подарило нешто суштинско – надеж. Постапувањето на цели и замислувањето на живот без криминал ги мотивирало да се променат. Важно е оваа надеж да се одржи и по ослободувањето – преку програми за постпенитенцијарна поддршка, како вработување или континуирано образование.

Конечно, ова истражување ја потврдува важноста на позитивната затворската култура. Кога институцијата ја вреднува рехабилитацијата, кога персоналот ги охрабрува осудените да напредуваат и кога достигнувањата се признаваат наместо да бидат исмејувани – тогаш и осудените се повеќе подготвени да се вклучат. Културата на „втора шанса“ во затворот може значително да ја засили ефективностa на образовните и другите ресоцијализациски напори.

Заклучок

Ова истражување ја потврдува тезата дека образованието не е периферна, туку суштинска компонента на ефективната ресоцијализација на осудените лица. Во затворски услови, образовниот ангажман може да претставува катализатор за позитивна трансформација на идентитетот – од самоидентификација како сторител на кривично дело кон улога на ученик, работник или конструктивен член на заедницата. Нашите наоди се во согласност со резултатите од други релевантни истражувања, кои укажуваат дека затворениците што учествуваат во образовни програми имаат помали шанси да рецидивираат, и притоа документираат како трансформацијата може да се случи дури и во рестриктивна средина, доколку постојат можности за учење и поддржувачки ментори.

Со други зборови, затворското образование, спроведено од посветен и обучен кадар, може значително да го унапреди рехабилитациониот мандат на казнено-поправните институции.

Истовремено, истражувањето идентификува сериозен јаз меѓу нормативниот идеал за обезбедување образование за секој затвореник и реалната состојба на терен. Многу осудени лица во анализираниот затвор имаат ограничен или никаков пристап до континуирани образовни програми, главно поради недостиг од ресурси и институционален фокус на оваа проблематика. Тоа значи дека затворскиот систем во моментот не ја користи во целост една од најефикасните алатки за намалување на рецидивот. Надминувањето на овој јаз бара координирани и стратешки напори: инвестирање во образовна инфраструктура и кадар, проширување на понудата на програми и интегрирање на образовните цели во основната рутина на затворите.

Ресоцијализацијата на осудените лица е сложен и долгорочен предизвик, но овој труд покажува дека педагошко-андрагошката пракса – односно образованието проследено со индивидуална поддршка – претставува моќен двигател на промена. Зајакнувањето на затворското образование не е само инвестиција во оние што се лишени од слобода, туку и во јавната безбедност и општествената благосостојба. Образованите поранешни затвореници имаат поголеми шанси да станат продуктивни граѓани и значително помала веројатност повторно да сторуваат кривични дела. Со соодветни политики и ресурси, затворите можат навистина да ја остварат својата корекциска функција – да им понудат на сторителите реална можност за промена и враќање во општеството како позитивни учесници.

Препораки

- Зголемување и соодветна андрагошка обука на персоналот за рехабилитација. Тоа би значело ангажирање дополнителни затворски педагози/андрагози за драстично намалување на соодносот затвореник-едукатор (на пр. од 1 : 100 до поблиску до 1 : 25). Тоа би обезбедило зголемена посветеност и внимание на секој случај одделно, како и континуирано следење на напредокот на секој затвореник. Инвестирање во професионален развој за овој персонал, вклучително и обука со современи методи и техники за образование на возрасни, како и вештини за советување. Подобрувањето на платите и кариерниот развој за персоналот за рехабилитација може да помогне во привлекувањето и задржувањето на квалификувани едукатори во затворскиот систем.
- Наградба на образовната инфраструктура и технологија, односно одвојување соодветен простор и ресурси за образование во затворот. Воспоставување соодветни училиници, работилници и библиотеки

во секој затвор, опремени со материјали за учење (книги, алатки, компјутери) прилагодени за возрасни ученици. Модернизирање на образовната испорака со воведување безбедни платформи за е-учење – на пример, компјутерски лаборатории или обезбедување таблети со офлајн образовна содржина (строго контролирани и без отворен пристап до интернет). Овие технолошки алатки можат да го прошират пристапот до учење (особено за предмети каде што има дефицит од наставен кадар) кои ќе им овозможат на мотивираните затвореници да учат со свое темпо. Технологијата треба да ги надополни, а не да ги замени, човечките инструктори; редовното водство од наставници ни било секако од суштинско значење.

- Диверзифицирање и сертифицирање на програмите. Понуда на широк спектар на образовни и стручни програми за да се задоволат различните потреби на затворениците. Ова треба да вклучува основни курсеви за писменост и математика за оние на кои им недостасува основно образование, можности за завршување на основно или средно образование (или еквивалентни дипломи), стручна обука во занаети кои се дефицитарни на пазарот на трудот (на пр. столарство, автомеханичари, водоводции) и курсеви за личен развој (животни вештини, управување со гнев, родителство, финансиска писменост). Програмите треба да бидат верификувани (акредитирани) со обезбедување соодветни сертификати или дипломи што затворениците можат да ги користат за да најдат работа по ослободувањето. Курсевите, односно обуките треба да се закажуваат редовно и сигурно (не само еднократни пилот-проекти), така што затворениците всушност можат да ги завршат за време на казната.
- Индивидуализирани планови за учење, со цел образованието да стане формален дел од поправниот (корекциски) план на секој затвореник. Кратко по приемот, педагог треба да се сретне со затвореникот за да создаде персонализиран план за учење или развој кој поставува специфични цели (на пр. „подобро го нивото на читање до 8-мо одделение“ или „завршете го курсот за обука за електричар“). Овој план треба да се усогласи со должината на казната на затвореникот и да биде интегриран со други интервенции (како терапија или работни задачи). Напредокот во планот треба периодично да се разгледува, а постигнувањето на одредени цели (како што е положување испит или стекнување сертификат) треба да се препознава и наградува. На пример, исполнувањето на образовните цели може да се смета позитивно од страна на одборите за условна слобода или да се добијат привилегирани награди, што им дава поттик на затворениците да учествуваат.
- Зајакнување на партнерствата и континуитетот, односно градење соработка со надворешни образовни институции и организации за

подобрување на затворските програми и обезбедување континуитет по ослободувањето. Формирање партнерства со центри за образование на возрасни, стручни училишта и невладини организации, така што надворешните инструктори или волонтери можат да држат курсеви во затворите (под соодветен надзор). На пример, локалните наставници би можеле да држат вечерни часови, или невладините организации би можеле да држат работилници за претприемништво или компјутерски вештини. Воспоставување формални договори, така што доколку започне надворешна програма (на пр., финансирана од донатор), затворската администрација ќе се стреми да ја одржи дури и ако заврши надворешното финансирање, спречувајќи ги програмите да згаснат. Исто така, координирање со образовните институции во заедницата, агенцијата за вработување и службите за условна казна, со цел да се создаде мост за затворениците кои учеле во затворот, кога ќе бидат ослободени да можат директно да бидат упатени на еквивалентни програми или напредни обуки надвор. Обезбедувањето затворениците да можат да продолжат со образование или стручно оспособување по ослободувањето, значително го зголемува долгорочното влијание на затворските програми.

- Вградување на образованието во политиката и законодавството. Формална интеграција во законите или затворските прописи дека образованието е право на затворениците и задолжителен елемент од затворскиот режим. Задолжително воведување минимални образовни одредби во секој поправен дом – на пример, секој затвор мора да понуди основно образование за возрасни и барем една опција за стручно оспособување – со што ќе се заштитат овие програми од намалување поради буџетски притисоци. Овој пристап е во согласност со меѓународните стандарди дека образованието во притвор треба да има „статус не помал од работата“ во дневните распореди на затворениците (Совет на Европа, 2020). Законодавците и затворските власти треба да размислат и за воведување механизми како што се кредити за казна за завршување на акредитирани програми, за да се институционализира принципот дека напорите за рехабилитација (не само доброто однесување) носат опипливи награди.
- Негување рехабилитатиска затворска култура. Унапредување на внатрешната затворска култура кај персоналот и кај затворениците, со цел да ја прифатат рехабилитацијата. Ова вклучува обука на целиот затворски персонал – вклучително и корекциските службеници – за важноста на образовните и терапевтските програми, така што тие ќе го олеснат, а не попречуваат учеството на затворениците. Персоналот треба да биде охрабрен да се гледа себеси како партнер во процесот на рехабилитација (не само спроведувачи на безбедносни мерки) и да се гордее со успехите на затворениците. Истакнување на успешните приказни на поранешни затвореници кои добиле работа или останале

без криминал по образованието, како инспиративни примери. Со постојано испраќање на пораката дека затворот е место за раст и втора шанса, постепено ќе се зацврстува рехабилитациска култура.

Спроведувањето на овие препораки би го приближило поправниот систем до остварување на целосниот потенцијал на педагошките и андрагошките практики во ресоцијализацијата. Крајната цел е создавање реципрочен процес: подобро образовани, рехабилитирани лица го напуштаат затворот и имаат помала веројатност да повторат кривично дело, што води кон побезбедни заедници и докажување дека инвестирањето во рехабилитација дава лични, општествени и практични придобивки. Секој наведен чекор придонесува за градење затворска средина каде што капацитетот за промена се негува, а не се занемарува, давајќи им на затворениците најдобра можна шанса да го променат својот живот.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Aćimović, M. D. (2013) *Andragoške studije: Časopis za proučavanje obrazovanja i učenja odraslih, broj 2*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Institute of Pedagogy and Andragogy.
- Andrilović, V. (1985) *Andragogija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Antonijević, R. (2013) *Andragoške studije: Časopis za proučavanje obrazovanja i učenja odraslih, broj 2*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Institute of Pedagogy and Andragogy.
- Atanacković, D. (1988) *Penologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Bulatović, R. (2001) *Vrednovanje obrazovnog ponašanja odraslih*. Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy.
- Council of Europe. (2020). *European Prison Rules (Recommendation CM/Rec(2006)2-rev)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Davis, L. M., Bozick, R., Steele, J. L., Saunders, J., & Miles, J. (2013). *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education: A Meta-Analysis of Programs That Provide Education to Incarcerated Adults*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Duranović, M. (2005) „Neke specifičnosti resocijalizacije i tretmana u radu sa osuđenim licima“, *Penološka teorija i praksa*, (5).
- Jašović, Ž. (2000) *Penološka andragogija*. Belgrade: Institute for Criminological and Sociological Research.
- Knežević, B. (2001) *Obrazovanje i resocijalizacija*. Belgrade: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Knežević, B. (2017) *Obrazovanje osuđenika: Način da se bude slobodan*. Belgrade: Institute for Criminological and Sociological Research.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- UNESCO. (2015). *Recommendation on Adult Learning and Education*. Paris: UNESCO Institute for Lifelong Learning.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2011) 'Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije', *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(3).
- Ангеловски, Ј.(1999)Образованието на возрасните – актуелни состојби, потреби и визији.Скопје: Работнички универзитет„Кочо Рацин“.
- Арнаудовски, Љ. (1989) *Пенологија: наука за извршување на кривичните санкции*.Скопје.

- Арнаудовски, Љ., Груевска-Дракулевски, А. (2013) *Пенологија: наука за извршување на кривичните санкции со извршно казнено право на Република Македонија*. Скопје.
- Арнаудовски, Љ., Чачева, В. (2000) *Затвореничко општество*. Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје.
- Зуковиќ, С. (2023) *Советодавна работа во воспитно-образовните институции: теоретски и практични аспекти*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- Ковилоски, С., Тодоров, Ѓ., & Стоименовска, М. (2020). *Како до план на казна*. Скопје: ПРОСОЦИЈАЛ.